

Лебедева Ю.А. Политизация украиноведческих исследований в начале XX века

В статье последовательно рассмотрен упадок украиноведческих исследований, в том числе государственного направления. Доказано, что работа украинских ученых с приходом советской власти все больше усложнялась. Проанализированы противоречивые и широкомасштабные процессы революционных перемен и идеологизации всех сфер общественной жизни, включая образование, науку и культуру. Обосновано, что начатый в период Украинской революции, УНР и Украинского государства курс на национально-духовное возрождение украинского народа, на развертывание украиноведческих исследований и внедрение украиноведения во все звенья образовательных учреждений фактически был прерван.

Ключевые слова: украиноведение, советская идеология, политика украинизации, Михаил Грушевский, научные исследования.

Liebidieva Yu.O. Politization of Ukrainian study researches at the beginning of the 20-th century

In the article the decline of Ukrainian studies' investigations including ones of state direction is consistently covered. It is proved that the work of Ukrainian scientists during the Soviet era became much harder. This article analyzed the controversial and wide-ranging process of revolutionary changes and indoctrination of all spheres of social life, including education, science and culture. It is justified that the commitment to the national spiritual renaissance of Ukrainian people, development of Ukrainian studies' investigations and introduction of Ukrainian studies at all levels of the educational institutions, started in the period of Ukrainian War of Independence, Ukrainian's People Republic (UPR) and Ukrainian State, was in fact interrupted.

Key words: Ukrainian studies, Soviet ideology, Ukrainization policy, Mykhailo Hrushevsky, scientific investigations.

28.02.2018 р.

УДК 271.22(477.51)-722.51(090)«192»

А.А. Глухенький

**ЧЕРНІГІВСЬКІ АРХІЄРЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ
АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
У 20-х РОКАХ ХХ СТ.**

У статті йдеться про діяльність Чернігівських архієреїв Української автокефальної православної церкви у 20-х роках ХХ ст. Висвітлюється процес існування Борисоглібського собору як кафедрального храму Чернігівської єпархії УАПЦ.

Ключові слова: Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), Борисоглібський собор, Всеукраїнська православна церковна рада (ВПЦР), архієпископ Юрій Міхновський, архієпископ Чернігівщини Іван Павловський, єпископ Олександр Червінський.

У вересні 2018 р., відповідно до постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році», на державному рівні буде відзначено 100 років з дня початку «червоного терору» – злочинної репресивної політики комуністичного режиму. У ході масових політичних репресій за всю радянську добу було знищено мільйони громадян, які могли становити за-

грозу для влади. Наймасштабніші репресії або «Великий терор» були організовані радянським режимом у 1937–1938 роках. Саме у цей час масових репресій зазнали церковники, серед яких значну частину становило духовенство та віряни Української автокефальної православної церкви. За роки «Великого терору» радянська влада шляхом арештів та розстрілів знищила майже всіх архієреїв та священників УАПЦ. Не оминули репресії і Чернігівщину, яка певний час була потужним осередком українського автокефального руху.

Сьогодні в Україні значна увага приділяється вивченню маловідомих і трагічних подій з історії нашого народу. Зокрема, протягом останніх років зріс інтерес науковців до вивчення історії діяльності УАПЦ на Чернігівщині у 20-х роках ХХ ст. Надзвичайно важливе значення у ході досліджень відіграє процес введення до наукового обігу нововиявлених джерел.

Цінним джерелом з історії становлення УАПЦ на Чернігівщині став підготовлений А. Зінченком та І. Преловською збірник документів і матеріалів [1]. Добірка документів, що висвітлює історію автокефальної церкви на Ніжинщині від 1921 до 1929 року, була оприлюднена В. Ємельяновим та В. Кулик [2]. Нові джерела по історії діяльності УАПЦ на Чернігівщині у 20-х роках ХХ ст., виявлені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління, були оприлюднені у праці В. Моренця [3]. Деякі аспекти діяльності релігійної громади УАПЦ у Борисоглібському соборі м. Чернігова висвітлено у статті автора [4]. Проте, на сьогодні науковцями не було детально проаналізовано діяльність архієреїв УАПЦ Юрія Міхновського, Івана Павловського та Олександра Червінського у той час, коли вони перебували на Чернігівській кафедрі. Саме тому метою цієї статті є дослідження діяльності Чернігівських архієреїв УАПЦ у 20-х роках ХХ ст. Актуальність вивчення даної теми обумовлена тим, що в сучасних умовах формування української національної церкви звернення до сторінок минулого допоможе уникнути повторення помилок, які свого часу стали на заваді утворення Помісної Православної Церкви в Україні. Також важливим елементом дослідження історії УАПЦ є вивчення діяльності окремих її архієреїв, адже через життя людини можна більш ґрунтовно дослідити ті чи інші події. Для дослідження використано документи фондів Державного архіву Чернігівської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: дати оцінку діяльності Чернігівських архієреїв УАПЦ та проаналізувати їх вплив на становлення на Чернігівщині автокефальної церкви.

Одним з наслідків бурхливих процесів Української революції 1917–1921 рр. стало бажання українців відродити незалежну національну церкву. Не оминули ці процеси і Чернігівщину. Зокрема, 26 вересня 1921 р.

чернігівський губвиконком своєю постановою ухвалив рішення про передачу Борисоглібського собору українській православної парафії [5, арк. 10].

Завершив організаційне оформлення УАПЦ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор, що відбувся 14–30 жовтня 1921 р. у Києві. Він затвердив автокефалію й обрав митрополитом УАПЦ Василя Липківського. Не була осторонь цих подій і Чернігівщина, від якої учасниками Собору були 39 осіб [6, с. 433–436]. Це свідчило про те, що УАПЦ мала гарні перспективи свого розвитку на теренах Чернігово-Сіверського краю.

Найбільше представників Чернігівщини хвилювало питання призначення єпископа на Чернігівську кафедру. Про це свідчить той факт, що вже в перший день роботи Собору, а саме 14 жовтня 1921 р., Чернігівська українська православна парафія надіслала звернення до ВПЦР, у якому повідомляла: «Звертаємось з уклінним проханням подбати про надіслання нам постійного соборного пан-отця й диякона, гідних губернiально-осередку, а коли будуть хiротонiсанi кандидати на єпископiв, то й про надiслання нам українського єпископа» [7, арк. 8]. Прохання парафії було задоволено. За ухвалою Собору, щойно висвячений 28 жовтня 1921 р. архієпископ Юрій Міхновський був призначений до Чернігова. Кафедральним собором архієрея став Борисоглібський храм [8, с. 643].

Проте, перебування священика у місті над Десною було короткочасним. Основною причиною цього, як відзначав у своїх спогадах голова ВПЦР Василь Потієнко, стало те, що Юрій Міхновський «в Чернігові нічого не зміг створити, мало не зруйнував своєю пасивністю і невмінням планово і наполегливо працювати того, що застав там» [3, с. 312]. Через це вже 7 червня 1922 р. Крайова Церковна Рада Чернігівщини прохала ВПЦР «відозвати від нас в як найскорішій часі названого єпископа Юрія Міхновського, а замість його призначити іншого, з яким наша справа змогла б піти краще» [7, арк. 26а–26а зв.]. Зважаючи на такі обставини, члени ВПЦР на своєму засіданні 13 червня 1922 р. вирішили «просити Всечесного Архієпископа Юрія Міхновського повернутись до м. Києва, залишивши в порозумінні з Крайовою Церковною Радою Чернігівську катедру» [7, арк. 27]. Отже, Юрій Міхновський був Чернігівським архієпископом УАПЦ нетривалий час, лише з 28 жовтня 1921 р. до 13 червня 1922 р. Події, пов'язані зі зміщенням архієпископа Юрія Міхновського з Чернігівської кафедри, яскраво ілюструють соборноправність УАПЦ, тобто участь усіх вірних у розв'язанні церковних справ.

Питання призначення нового керівника Чернігівської єпархії УАПЦ було вирішено лише у вересні 1922 р. Зокрема, у своєму листі до Чернігівської Церковної Ради голова ВПЦР Михайло Мороз інформував, що новий архієпископ Чернігівщини Іван Павловський прибуде до Чернігова 17 вересня 1922 р. [7, арк. 40]. Характеристику цьому архієпископу у своїх спогадах надав голова ВПЦР Василь Поті-

єнко, відзначивши, що «Павловський був загальноновизнаним проповідником у Чернігові, користувався великими симпатіями віруючих, фактично він збудував там міцну парафію» [3, с. 325]. Варто відзначити, що з моменту призначення Івана Павловського на Чернігівську кафедру церковне життя у регіоні помітно поживалося. Зокрема, українська парафія при соборі святих Бориса та Гліба у листі до ВПЦР 25 січня 1923 р. повідомляла, що «при нашій соборі існує тепер катедральний причет у такому складі: єпископ, два панотці і два диякони» [7, арк. 51].

Найважливішою подією у житті чернігівських автокефалістів стало проведення 13–15 липня 1924 р. Першого крайового собору УАПЦ на Чернігівщині. Організацією цього церковного зібрання особисто займався архієпископ Іван Павловський. Він 19 червня 1924 р. надіслав листа до Українських Парафіяльних Рад населених пунктів Чернігівщині, у якому повідомляв, що «з дозволу влади в м. Чернігові скликається Краєвий Собор Чернігівщини на 13, 14 і 15 липня 1924 р. н. ст. Крайцерада Чернігівщини пропонує Вашій парахві надіслати двох представників: священика і мирянина» [7, арк. 79 зв.]. Засідання автокефалістів відбувалися у кафедральному Борисоглібському соборі. На соборі були присутні 64 особи [7, арк. 90]. Він обрав Крайову Церковну Раду у складі 7 осіб та ухвалив: «Просити Івана Павловського прийняти звання і взяти на себе роботу Крайового архієпископа» [7, арк. 91]. Отже, робота крайового собору засвідчила, що УАПЦ станом на середину 1924 р. перетворилася на потужну релігійну силу, що діяла на теренах Чернігівщини. Безумовно, це викликало занепокоєння місцевих органів радянської влади і спонукало їх до рішучих дій, спрямованих на обмеження впливу українського автокефального руху у регіоні. Уже 1 грудня 1924 р. релігійна громада УАПЦ у Борисоглібському соборі отримала повідомлення, що згідно із розпорядженням губернського адмінвідділу на 10 годину 2 грудня 1924 р. призначене прийняття Борисоглібського собору окривідділом культів [9, арк. 375]. Фактично, це означало, що релігійну громаду УАПЦ позбавляють права на законних підставах користуватися храмом. У цій надзвичайно складній ситуації архієпископ Чернігівщини Іван Павловський вживав усіх можливих заходів, спрямованих на захист автокефальної громади. Зокрема, ще 29 листопада 1924 р. у своїй заяві до Чернігівського окривиконкому він повідомляв, що «я в справі Україн. Автокеф. Парахві м. Чернігова їду 30/ХІ ц. р. до Харкова і коли треба буде до Москви» [9, арк. 388]. Підсумком його організаційних зусиль стало те, що 31 грудня 1924 р. Чернігівський губвиконком у своєму листі до відділу культів зазначав: «Губадмотдел предлагает передать Николаевскую церковь г. Чернигова в пользование автокеф. укр. религ. общины» [9, арк. 675]. Таким чином, у 1925 р. новим організаційним центром діяльності релігійної громади УАПЦ у Чернігові стає Миколаївська церква, споруджена у 1862 р. [10, с. 451]. Цей факт підтверджує і «Протокол загальних зборів Миколаївської Української парахві м. Чернігова, що відбулися 9 серпня

1925 року». Загальні збори, що проходили за участі архієпископа Івана Павловського, одногосно прийняли рішення: «...і надалі єпископську катедру залишити в Чернігові про що і повідомити ВПЦР» [11, арк. 1].

Незважаючи на обставини, архієпископ Чернігівщини Іван Павловський, як справжній добрий пастир, відвідував ті парафії краю, в яких виникали скрутні ситуації. Зокрема, у період з 23 травня до 31 травня 1925 р. він відвідав парафії Сновської округи: Осьмаки, Максаки, Максаківський монастир, Мена, Ольшана і Сосниця [1, с. 159]. Під час цієї подорожі архієпископ служив літургії у сільських храмах, спілкувався зі священниками та членами парафіяльних рад, а також вирішував організаційні питання церковного життя.

Починаючи з 1925 року, з кожним роком автокефалісти відчували все більше бажання радянської влади знищити Українську Церкву. Одним із методів тиску була реалізація дискримінаційної житлової політики щодо священнослужителів. Їх зараховували до нетрудового елементу і зобов'язували платити за житло у кілька разів більше від інших категорій громадян. Через цю обставину священники УАПЦ зазнавали фінансових труднощів. Зокрема, 2 жовтня 1925 р. архієпископ Чернігівщини Іван Павловський у своїй заяві до Чернігівського окрвиконкому зазначав, що «я живу в Соборному подвір'ї, в будинкові, який належить до Жілкоопу «Фрунзе». Разом зі мною живуть 2 моїх дітей і 2 безробітних жінки (56 років і 45). Три кімнати, площа 11 кв. саж. (по 2 1/5 с. на ч-ка). Квартира темна – велика кімната має 1 вікно, а стіни 2 1/2 аршини товщі. Жілкооп встановив платню за неї 29 карб. 50 к. (як з нетрудового елементу). Вносить такої платні я не можу» [12, арк. 175]. У своїй відповіді від 17 жовтня 1925 року Чернігівський окрвиконком повідомляв: «Повертаючи заяву гр-на Павловського – окрвиконком пояснює, що гр-н Павловський повинен платити за квартиру згідно з загальним законоположенням» [12, арк. 173].

Згодом тиск радянської влади на ієрархів УАПЦ значно посилювався. На початку 1926 р. Івана Павловського було заарештовано. Його разом з іншими заарештованими єпископами УАПЦ вивезли до Харкова, а після звільнення взяли підписку про невиїзд з тодішньої столиці. 1 грудня 1926 р. архієпископа Івана Павловського було обрано на кафедру УАПЦ у Харкові [13]. Вже 1 січня 1927 р. до Чернігова з Глухова переїздить єпископ УАПЦ Олександр Червінський і стає новим керівником Чернігівської єпархії. Він у своєму листі до ВПЦР повідомляв з цього приводу наступне: «Доводжу до відому, що я зараз перебуваю в Чернігові. Переїхав із м. Глухова 01.01.1927. Моя адреса: Борисо-Глібський собор» [14, арк. 8]. Також до Чернігівського окрадмінвідділу ще 29 грудня 1926 р. надійшла наступна інформація: «Глухівський окрадмінвідділ – філія культів при цьому надсилає Вам облікову картку службовця культу Єпископа Червінського Олександра Методієвича, котрий знят з обліку за переїздом його на постійне мешкання до м. Черніго-

ва» [15, арк. 96]. Наприкінці грудня 1926 р. у м. Ніжин на окружному церковному з'їзді духовенства УАПЦ і мирян Олександр Червінський був одногосно обраний єпископом Ніжинської та Чернігівської округи [16, с. 172–174].

На рубежі 20–30-х років XX ст. ставлення до УАПЦ з боку радянських органів влади стало нестерпним. У 1929–1930 роках органами ДПУ було сфабриковано справу «Спілки Визволення України» («СВУ»). Автокефальна церква звинувачувалась у тому, що вона була однією з ланок антирадянського підпілля, що ставило за мету повалення радянської влади в Україні. Під тиском органів НКВС 28–29 січня 1930 р. відбулися збори єпископів УАПЦ і 40 священників, які було оголошено «надзвичайним» Церковним Собором. Собор прийняв ухвалу про «самоліквідацію» УАПЦ. Фактично усі єпископи УАПЦ змушені були припинити духовне керівництво єпархіями. У цей час на початку 1930 р. припинилась і діяльність Чернігівської єпархії УАПЦ. Трагічно склалася подальша доля колишнього єпископа Чернігівського та Ніжинського Олександра Червінського. В серпні 1934 р. його заарештували у Вінниці. За деякими відомостями він був вивезений на заслання до Середньої Азії [8, с. 649].

Наступний етап репресій щодо ієрархів УАПЦ відбувся у 1937–1938 роках. Внаслідок злочинних дій радянської влади було фізично знищено майже все духовенство Української Церкви. Зокрема, у цинічний спосіб було знищено колишнього архієпископа Чернігівщини Івана Павловського. У травні 1936 р. він був заарештований в Белгороді. 4 грудня 1937 р. в Белгородському відділенні НКВС РРФСР розглядали його слідчу справу. У протоколі засідання трійки управління НКВС Курської області РРФСР від 9 грудня 1937 р. було записано, що Іван Павловський «не раз виступав серед населення із закликом до організованого виступу за вихід України з СРСР». За даний «злочин» його засудили до смерті. Один із найактивніших ієрархів УАПЦ невдовзі був страчений [13]. Також 11 липня 1937 р. був заарештований колишній Чернігівський архієрей Юрій Міхновський. Невдовзі він був страчений у Києві [17]. Проте, на рубежі 80–90-х років XX ст., напередодні розпаду радянської держави, Іван Павловський та Юрій Міхновський, як і тисячі інших знищених радянським тоталітарним режимом людей, були реабілітовані.

Отже, згідно із архівними документами Чернігівськими архієреями УАПЦ у період з 28 жовтня 1921 р. до початку 1930 р. були Юрій Міхновський, Іван Павловський та Олександр Червінський. Проведений аналіз документів засвідчив, що вони відіграли провідну роль у процесі становлення та діяльності Чернігівської єпархії УАПЦ. Саме ці архієреї перетворили Чернігівщину на потужний релігійний центр українських автокефалістів, підносячи своєю працею національну свідомість та гідність українського народу. Саме тому радянська влада, боячись відновлення незалежної Української держави, доклала всіх зусиль для знищення Української Церкви та її духовних керівників.

ПОСИЛАННЯ

1. «В Українській Церкві велика була духовна сила...»: Становлення Української автокефальної православної церкви в описах самовидців та учасників церковно-визвольного руху на Сіверщині та в Середньому Подніпров'ї. 1917–1925 рр. / Упорядник, автор вступної статті А.Л. Зінченко; археографічна підготовка документів та археограф. передмова, покажчики І.М. Преловської. – Ніжин, 2012. – 352 с.
2. Ємельянов В., Кулик В. До історії Української автокефальної православної церкви на Ніжинщині (добірка документів) // Ніжинська старовина. – 2010. – Вип. 9(12). – С. 163–174.; Ємельянов В., Кулик В. До історії Української автокефальної православної церкви на Ніжинщині (добірка документів) // Ніжинська старовина. – 2011. – Вип. 11. – С. 120–130.
3. Церковно-визвольний рух на Чернігівщині в 1920-х роках / Редактор-упорядник В.І. Моренець. – Видавець ПП «Медобор-2006», 2016. – 206 с.
4. Глухенький А. Становлення та діяльність релігійної громади Української автокефальної православної церкви у Борисоглібському соборі м. Чернігова у 20-х роках ХХ століття / А. Глухенький // Сіверянський літопис. – 2017. – № 4. – С. 116–122.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської області), ф. Р-15, оп. 1, спр. 69, 31 арк.
6. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року. Документи і матеріали / Упорядники Г.М. Михайліченко, Л.Б. Пилявець, І.М. Преловська. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3984, оп. 1, спр. 197, 119 арк.
8. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 року. Документи і матеріали. Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2 / Упорядники С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с.
9. Держархів Чернігівської області, ф. Р-67, оп. 1, спр. 37, 704 арк.
10. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1008 с.
11. Держархів Чернігівської області, ф. Р-67, оп. 1, спр. 278, 14 арк.
12. Держархів Чернігівської області, ф. Р-67, оп. 1, спр. 104, 367 арк.
13. Зінченко А.Л. Павловський Іван Данилович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pavlovskiy_Ivan.
14. ЦДАВО України, ф. 3984, оп. 3, спр. 468, 51 арк.
15. Держархів Чернігівської області, ф. Р-67, оп. 1, спр. 377, 103 арк.
16. Ємельянов В., Кулик В. До історії Української автокефальної православної церкви на Ніжинщині (добірка документів) // Ніжинська старовина. – 2010. – Вип. 9(12). – С. 163–174.
17. Білокінь С.І. Міхновський Юрій Михайлович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Mikhnovskiy_Yu_M.

Глухенький А.А. Черниговские архиереи Украинской автокефальной православной церкви в 20-х годах XX века
В статье речь идет о деятельности Черниговских архиереев УАПЦ в 20-х годах XX века. Освещается процесс существования Борисоглебского собора как кафедрального храма Черниговской епархии УАПЦ.

Ключевые слова: Украинская автокефальная православная церковь (УАПЦ), Борисоглебский собор, Всеукраинский православный церковный совет (ВПЦС), архиепископ Юрий Михновский, архиепископ Черниговщины Иван Павловский, епископ Александр Червинский.

Hlukhenkyi A.A. Chernihiv eparches of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in 1920s

The article is devoted to the activity of Chernihiv eparches of UAOC in 1920s. The existence of St. Boris and Hlib's Cathedral as metropolitan church of Chernihiv diocese of UAOC.

Key words: Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC), the Cathedral of St. Boris and Hlib, all – Ukrainian Orthodox Church Council, archbishop Yuriy Mikhnovskiy, Chernihiv archbishop Ivan Pavlovskiy, bishop Oleksandr Chervinskyi.

01.03.2018 р.

УДК 271.2-523.41(477.51-25)(091) «1920/1933»

О.М. Ванжула

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ СОБОР У 1920-х – НА ПОЧАТКУ 1930-х РР.

Стаття присвячена маловивченому періоду з історії чернігівського Спасо-Преображенського собору – 20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст. Розглянуті основні етапи змін функціонального призначення та ролі собору в міському середовищі Чернігова в контексті антирелігійної політики радянської влади.

Ключові слова: Спасо-Преображенський собор, православна церква, соборна громада, Чернігів, Чернігівський державний заповідник, радянська влада.

1920-ті – початок 1930-х років ХХ ст. були доволі складним періодом вітчизняної історії, коли відбувались кардинальні зміни суспільного ладу країни, сталої міської культури українців. В цей час запроваджувались нові радянські стандарти, засоби масової комунікації, відбувалось усупільнення побуту та форм проведення дозвілля, утверджувались нові духовні цінності та орієнтири радянського суспільства. Здобуття Україною незалежності на початку 1990-х р., будівництво демократичної держави призвело до зняття ідеологічних обмежень у вивченні церковної історії та церковно-державних стосунків у всеукраїнському та регіональному масштабах [1].

Дослідження маловідомих сторінок з історії чернігівського Спасо-Преображенського собору в 1920-х рр. було розпочато нами у книзі «Спас Чернігівський» [2, с. 158–166]. Окремі питання взаємовідносин православної громади Спасо-Преображенського собору з органами радянської влади у 20-х рр. ХХ ст. були висвітлені в публікаціях документів Державного архіву Чернігівської області, статтях О.О. Тригуба, О. І. Травкіної [3]. Доля кафедрального Спасо-Преображенського собору за часів гострого міжконфесійного протистояння, яке розгорнулось у 1920-х рр., була розглянута нами у відповідній тематичній розвідці [4]. Опрацювання архівних документів та друкованих видань цього часу дає можливість прослідкувати зміни функціонального призначення та ролі старовинного собору у міському середовищі.

Після встановлення радянської влади в Чернігові (листопад 1919 р.) були започатковані процеси, що призвели до змін у матеріальній й духовній сферах життя городян. Змінюється структура міського простору, функціональне призначення дореволюційних установ, відбувається перейменування площ та вулиць. Кафедральні Спасо-Преображенський та Борисоглібський собори разом із соборною дзвіницею (сучасна будівля Колегіуму) були окрасою головної святкової площі Чернігова – Соборної, де відбувались хресні ходи, урочисті загальноміські церемонії та військові паради. За часів більшовицької влади вона зберегла своє призначення, хоча й отримала нову назву – площа Диктатури пролетаріату. Новоутворені радянські свята, демонстрації, мітинги на площі стали характерними ознаками повсякденного життя городян [5, с. 108–109].